

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК [378.091.33:373.3]:005.336.2

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Світлана Дубяга

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті окреслено шляхи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Розкрито можливості використання діалогічних форм і методів роботи, системи комунікативних ситуаційних задач, соціально-психологічного тренінгу в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; схарактеризовано особливості реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу.

Ключові слова:

формування; компетентнісний підхід; комунікативна компетентність; учитель початкових класів; комунікація.

Аннотация:

Дубяга Светлана. Формирование коммуникативной компетентности будущего учителя начальной школы в заведениях высшего образования. В статье определены пути формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы. Раскрыты возможности использования диалогических форм и методов работы, системы коммуникативных ситуационных задач, социально-психологического тренинга при изучении психолого-педагогических дисциплин; охарактеризованы особенности реализации субъект-субъектного взаимодействия участников учебного процесса.

Ключевые слова:

формирование; компетентностный подход; коммуникативная компетентность; учитель начальных классов; коммуникация.

Resume:

Dubiaha Svitlana. Formation of the communicative competence of the primary school teacher at higher education institutions. The article outlines the ways of forming the communicative competence of future primary school teachers. The author reveals the possibilities of using the dialogue-based forms and methods of work, the system of communicative situation tasks, the socio-psychological training while studying psychological and pedagogical disciplines; there are characterized the specific features of the subject-subject interaction realization among the participants of the educational process.

Key words:

formation; competence approach; communicative competence; primary school teacher; communication.

Постановка проблеми. Реалії сучасної української освіти, орієнтації на входження в Європейський освітній простір висувають нові вимоги до вчителя, його професіоналізму як інтегративного параметра особистісно-діяльнісної сутності, що забезпечує найвищий рівень продуктивності педагогічної праці, здатність ефективно й творчо розв'язувати питання, пов'язані з навчанням і вихованням молодого покоління.

У цьому контексті актуалізується проблема формування ключових компетентностей майбутнього вчителя початкової школи ще на етапі підготовки його у вищій школі, серед яких важливе місце належить комунікативній компетентності.

Адже початкова ланка освіти – підґрунтя шкільного навчання; у ній закладається основа для формування особистості, що зростає, її подальшого становлення й різнобічного розвитку в різних видах діяльності, засвоєння базового рівня освіти й уміння вчитись. Опора на компетентнісний підхід дає змогу не просто розв'язати проблему поєднання теоретичних знань з відповідними видами практичної

діяльності майбутнього вчителя, а й передбачає набуття певного досвіду її реалізації.

Провідне місце серед компетентностей, що мають важливе значення для ефективної діяльності майбутнього вчителя початкової школи, належить комунікативній компетентності. За своєю суттю комунікація – це феномен, який розкриває смисловий аспект соціальної взаємодії та спілкування. На переконання багатьох учених, терміни «спілкування» і «взаємодія» можна вважати еквівалентами «комунікації», основне завдання якої полягає в тому, щоб духовно приєднатись до людей або приєднати їх до себе чи один до одного. Це відбувається за умови трансляції особистісно значущих ідей, цінностей, духовних надбань, саморозкриття власної неповторності. Отже, комунікація має системотворчу мету [9, с. 65].

Щодо поняття «комунікативна компетентність», то воно передбачає усвідомлене розуміння цінності комунікації для професійної діяльності, що позитивно відображає систему цінностей комунікативних знань і визначає цілеспрямовану діяльність

індивіда, спрямовану на їх засвоєння, розуміння необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), засвоєння етичних норм і правил комунікативної взаємодії засобами вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації, здійснення експертизи власних комунікативних дій і ухвалених рішень; це сформована сукупність узагальнених комунікативних умінь і розвинений емоційний інтелект [7, с. 150].

Проблема формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи набуває особливого значення у зв'язку з модернізацією змісту шкільної освіти в Україні, спрямованої на становлення мовленнєво-мовної особистості, яка засвоїла норми усного й писемного спілкування й вільно використовує мовні засоби в різних професійних ситуаціях. Уміння спілкуватись є необхідним для педагогічної діяльності, адже вчитель працює у сфері «людина – людина», що передбачає вміння успішно функціонувати в системі міжособистісних відносин.

Визначаючи комунікативну компетентність як інтегративне особистісне утворення, що виявляється в процесі комунікації, Ю. Вторнікова підкреслює, що для вчителя початкової школи ця компетентність виявляється в процесі педагогічної комунікації з молодшими школярами, батьками та колегами як здатність актуалізувати й застосовувати набутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети, реалізації цілей і завдань навчання і виховання, що зазначені в Державному стандарті загальної початкової освіти [2].

Отже, володіючи комунікативною компетентністю, учитель початкової школи може досягти високих результатів у своїй професійній діяльності, налагодити ефективні взаємини з дітьми, встановити партнерські відносини з їхніми батьками. Такий учитель здатний зрозуміти своїх колег, спрямувати процес спілкування на виконання педагогічних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній науці накопичено значний досвід підготовки майбутнього вчителя до комунікативної діяльності. Так, зокрема, сутності педагогічної взаємодії присвячені дослідження таких науковців, як І. Бех, А. Бойко, А. Бодальов, С. Гончаренко, В. Кан-Калік, В. Сухомлинський, О. Федій та ін., поняття педагогічної комунікації та її сутність вивчали Н. Бутенко, О. Жирун, М. Заброцький, С. Левченко та ін., структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя досліджували Н. Бібік, Н. Волкова,

Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін., формування комунікативної культури вчителя розглядали у своїх роботах Н. Гез, Т. Голанд, Т. Гоффманн, М. Лазарева та ін., технології розвитку комунікативних умінь вчителя та їхні структурні компоненти вивчали А. Дубаков, Г. Бушуєва, А. Капська, О. Мерзлякова, Д. Хумест та ін. Зауважимо, що здебільшого вчені досліджували лише окремі, хоч й важливі аспекти порушеної проблеми: теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації (Н. Волкова); формування комунікативної культури майбутніх учителів (Л. Аухадєєва, О. Гаврилюк, В. Садова); формування комунікативних умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи (Б. Авво, Є. Овсянникова, Т. Федоренко), студентів гуманітарних спеціальностей (О. Романова); педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя (Є. Прозорова); формування комунікативної компетентності магістрів педагогічних спеціальностей (К. Касярм), майбутнього вчителя-бакалавра (М. Баяні), студента й учня (А. Дубаков, Є. Зяйтдінова) тощо.

Наголошуючи на важливості формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, не можемо не звернутись до праць Б. Авво, який твердить, що для реалізації компетентнісного підходу в професійній освіті необхідно впроваджувати моделі навчання в дії, які сягають корінням прагматичної та діяльнісної дидактики. Узагальнено ці ідеї можна представити так: мета «навчання дією» полягає в подоланні розбіжностей між тим, що людина знає, і тим, що вона «робить». Тобто йдеться про подолання розриву між теорією передбачених дій (знаннями) і практикою діяльності [1].

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення шляхів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи; розкриття можливостей використання діалогічних форм і методів роботи, системи комунікативних ситуаційних задач, соціально-психологічного тренінгу в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін і реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Навчання дією» є «навчанням через досвід», це структурований процес вивчення власного досвіду виконання реального завдання, розв'язання проблеми (реалізація досвіду).

Основні відмінності такого навчання полягають у тому, що:

– студенти працюють над реальними завданнями, а не над вправами чи штучними ситуаціями;

– вони навчаються не лише у викладача, а й один в одного;

– студенти працюють з даними реальних процесів;

– студенти працюють з різними базами інформації для здійснення вибору й ухвалення різних рішень у контексті реальних професійних ситуацій;

– студенти вчать критично мислити [1].

Реалізацію основних положень моделі «навчання дією» в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи можна забезпечити завдяки широкому використанню різноманітних активних та інтерактивних методів. Рольові та ділові ігри, в основі яких – реальні педагогічні проблеми, дадуть студентам змогу зануритись у повсякденні ситуації шкільного життя, випробувати наявні знання, уміння й навички в безпосередніх обставинах міжособистісного спілкування та взаємодії, прийняття й розігрування відповідних ролей. Вагомі ресурси такого навчання закладені в групових роботах (групові диспути, дискусії, розв'язання педагогічних задач, проектна діяльність). Для посилення ціннісного складника комунікативної компетентності, набуття необхідного комунікативного досвіду в нагоді стануть психолого-педагогічні й рефлексивні тренінги. Не можна забувати й про педагогічну практику, до основних змістових складників якої бажано вводити додаткові завдання, орієнтовані на активізацію майбутніх учителів до взаємодії та спілкування не лише з молодшими школярами, а й з їхніми батьками, шкільними вчителями, методистами, психологами.

Проведений нами аналіз наукових джерел засвідчив, що компетентнісний підхід стає сьогодні домінуючим, перетворюючись на концептуальне підґрунтя стратегії освітньої галузі. Основні його ідеї полягають у зміщенні акцентів зі змісту навчання на його результати, у переході від знань до розвитку особистості. Однією з ключових компетентностей у цьому процесі є комунікативна компетентність – здатність до визначення мети комунікації, вибору й застосування найбільш ефективної моделі її реалізації залежно від ситуації, уміння емоційно налаштуватися на спілкування з іншими, продуктивно здійснювати це спілкування, регулювати міжособистісні стосунки [8].

Підвищенню ефективності формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи сприятиме впровадження «навчання в дії», що передбачає широке застосування різноманітних активних та

інтерактивних методів навчання, внесення відповідних додаткових завдань у зміст педагогічної практики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з визначенням структури комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, окресленням і характеристикою її складників.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури сформованість комунікативної компетентності майбутнього вчителя ми розглядаємо як його потенційну здатність до здійснення педагогічної взаємодії з учасниками освітньо-виховного процесу, що формується в ході спеціально організованої професійної підготовки й зумовлена рівнем розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, які сприяють успішній педагогічній діяльності. За таких умов, формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя розглядається як створення в освітньо-виховному процесі закладу вищої освіти таких психолого-педагогічних умов, які сприяють активному засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь з основ педагогічної майстерності під час особистісно-орієнтованої розвивальної взаємодії в системі «викладач – студент», а також розвитку особистісних якостей майбутнього вчителя.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, дав змогу визначити основні компоненти комунікативної компетентності, до яких належать: знання про предмет і способи професійної взаємодії; практичні вміння й навички щодо її виконання; розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової сфери й особистісних якостей фахівця.

Формування у студентів спеціальності «Початкова освіта» комунікативної компетентності, відповідно до запропонованої логіки, відбувається як цілісна спеціально організована теоретична й практична, аудиторна й позааудиторна суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів, спрямована на набуття майбутніми вчителями початкових класів педагогічних умінь у сфері педагогічної комунікації.

У процесі дослідницької діяльності особлива увага приділялась питанням усвідомлення студентом соціальної й особистісної значущості професії вчителя; необхідності підготовки до розв'язання педагогічної ситуації як норми сучасної школи.

Ці завдання виконувались:

а) у межах занять з дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» для конкретної спеціальності;

б) у межах виробничої педагогічної практики студентів 4 курсу (освітній ступінь – «бакалавр»);

в) у межах науково-дослідної роботи студентів.

У процесі формування в майбутніх учителів комунікативної компетентності використовувались форми, методи, засоби та прийоми, що забезпечували:

– становлення теоретичного і практичного аспектів готовності (лекції, семінарські, практичні заняття, дискусії, науково-дослідницька робота, творчі роботи, курсові роботи, педагогічна практика);

– контроль за рівнем розвитку готовності (співбесіди, анкетування, моделювання, самооцінка, взаємооцінка, заліки, модулі, звіти за результатами виробничих педагогічних практик і наукових робіт).

Отже, головною умовою формування комунікативної компетентності є забезпечення педагогічно доцільної відповідності теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів, оскільки вміння набуваються лише в процесі виконання вправ, тобто практичного осмисленого застосування студентами теоретичних знань у конкретних умовах професійної діяльності. Вправи повинні бути побудовані на варіюванні й поступовому ускладненні видів педагогічної діяльності. Для досягнення відповідності теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів, необхідно створити освітнє середовище, яке передбачає:

1) спостереження студентів за реальним освітньо-виховним процесом у початкових класах у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін (за допомогою демонстрації навчальних відеозаписів або відвідування загальноосвітньої школи I ступеня) і аналіз результатів діяльності;

2) використання навчального матеріалу, різноманітного за змістом і формою, що відображає багатогранність професійних завдань педагога;

3) надання студенту свободи вибору щодо способів виконання навчальних завдань;

4) використання під час аудиторних занять активних форм і методів навчання (ділові ігри, мікронавчання, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій), що ставлять студентів у позицію дослідників, спонукають до виявлення професійних умінь у процесі застосування знань на практиці;

5) постійну увагу викладача до змісту, аналізу й оцінки індивідуальних способів навчальної діяльності, що стимулює студента до усвідомлення не лише результату, а й усього процесу своєї роботи;

6) розробку й використання індивідуальних програм навчання, які враховують етапи формування комунікативної компетентності,

і узгодження їх з системою відповідного контролю.

Оволодіння знаннями теоретичних і практичних основ педагогічної діяльності відбувалось під час вивчення дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі». На практичних заняттях студенти залучались до взаємодії та комунікації. Так, наприклад, для закріплення знань з тем «Психологічне обґрунтування особистісно-орієнтованого навчання», «Педагогічна імпровізація як педагогічна технологія» використовувалась тестова методика, що ґрунтується на вмінні знайти найбільш оптимальний розв'язок виходу з ситуації й обґрунтувати його. Це вимагало не лише досить високої психолого-педагогічної культури студента, а й уміння швидко зорієнтуватись у складній ситуації, зважити всі можливі чинники, прислухатись до думки однокурсників, виявити педагогічну інтуїцію.

У процесі експериментально-дослідницької діяльності було розроблено практичне заняття «Розв'язання педагогічних ситуацій як компонент підготовки до педагогічної імпровізації», під час якого студенти відпрацьовували теоретичні та практичні вміння, набуті ними ще в ході вивчення психолого-педагогічних дисциплін на 1 та 2-му курсах. На цьому занятті були запропоновані творчі завдання, педагогічні ситуації, ігри та тренінги.

Студенти 4-го курсу під час вивчення дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» поглибили свої знання й розвинули педагогічні здібності як на заняттях, так і під час організації самостійної роботи. На цьому етапі велика увага приділялась педагогічним ситуаціям, які можуть виникати в навчально-виховному процесі початкової школи й вимагають не тільки знань правил експромту, а й дій у непередбачуваних умовах. Спочатку студенти ознайомились з алгоритмом аналізу педагогічних ситуацій, висуненням і виконанням педагогічних завдань. Потім їм пропонувалось пригадати подібну ситуацію зі свого шкільного досвіду й здійснити її опис. На основі індивідуального й колективного аналізу ситуацій з'являлась можливість порівняти реальні дії педагога з можливими варіантами виходу з ситуації, що виникла. Така ж робота проводилась під час перегляду фрагментів кінострічок і відеофільмів, узятих з реальної шкільної дійсності.

Наступним етапом формування комунікативної компетентності стала робота, спрямована на набуття практичних умінь: студенти розігрували ситуації, що вимагали від них (без попередньої підготовки) експромту, наприклад, ролі вчителя, учня, директора, батьків тощо. Безпосереднє реагування на те, що

відбувається, погодження своїх дій з іншими вимагало не стільки акторської майстерності, скільки швидкості в оцінці ситуації й точності ухваленого рішення. Подібна робота дала змогу кожному з учасників проаналізувати власну інтуїцію, уміння відчувати партнера, виявити рефлексивні уміння. У такий спосіб виконувалось і завдання підготовки студентів до педагогічної взаємодії, формування комунікативної компетентності педагога.

Під час тренінгів використовувались наявні в педагогіці та психології прийоми і вправи, що розвивають увагу, мисленнєву діяльність (швидкість мислення та дії), уявлення, формують товарищескість, що усуває бар'єри в педагогічній діяльності й педагогічному спілкуванні.

Студентам були запропоновані конкурси, де вони демонстрували свої професійні здібності. Такі конкурси дали змогу виявити рівень професійних знань студентів, стимулювали їхню активність, самостійність у виконанні завдань, гнучкість і оперативність мислення, змушували шукати найкращий вихід з непередбачуваних педагогічних ситуацій. Конкурси проводились як між окремими студентами, групами, так і між командами. Види конкурсних завдань були різноманітними: моделювання фрагменту уроку «Мікровикладання», самопрезентація себе та свого предмета викладання, моделювання виховного заходу, конкурс «Майстерність педагогічної розповіді», «Аукціон педагогічних ідей», «Конкурс педагогічних талантів», рольова гра «Розв'язання педагогічної ситуації», аналіз педагогічних ситуацій і розв'язання педагогічних задач, «Педагогічні дебати». Наприклад, рольова гра «Розв'язання педагогічної ситуації», яка проводилась за двома сценаріями: 1) кожна команда самостійно обирала проблемні педагогічні ситуації та інсценувала їх розв'язання, а потім припиняла її демонстрацію в кульмінаційний момент. Команда-суперниця, обговорюючи впродовж 10 хвилин навчання, повинна була знайти вихід і розіграти розв'язку ситуації; 2) командам пропонувалась одна й та сама проблемна ситуація, надавався час (10 хвилин) для обмірковування кожною командою, а потім кожна з них демонструвала свій варіант і обґрунтовували власні дії.

Після виконання подібних завдань студенти аналізували допущені помилки з позиції педагогічної взаємодії між учасниками освітньо-виховного процесу, що прозвучали, їхню доцільність, майстерність публічного втілення, плавність переходу до запланованої частини заняття. Виконання завдань закінчувалося аргументованим відбором найбільш оптимальних рішень. Для подальшої роботи

студентам пропонувалось скласти домашні заготовки на типову ситуацію.

Для рольового програвання використовували педагогічні ситуації з психолого-педагогічної літератури (І. Богданова, Л. Вовк, О. Матвієнко, Л. Мільто, В. Харкін).

Крім ситуацій для рольового програвання, що дають можливість залучати студентів до спрямованої педагогічної діяльності, значно прискорити та ефективно вплинути на процес формування комунікативної компетентності допомагають також інші завдання. Наприклад, завдання на розвиток професійного сприйняття, уявлення й уяви вчителя. Гра «Оповідач по колу». Ведучий починає розповідь: «Зайшовши до класу після дзвінка, вчителька побачила...». Далі продовжує наступний учасник гри, а останній повинен закінчити оповідання. Встановлюється мінімум і максимум внеску кожного: від речення до 1 хв. розповіді.

Завдання на вдосконалення мови вчителя, інтонаційну виразність мовлення: Ви вчитель. Учитель пояснює новий матеріал, входить Сергійко, який запізнився. Ваші дії в цей момент...

Завдання на розвиток мислення, уяви: студентам пропонується скласти казки за картками, які витягують по черзі.

Завдання на розвиток артистичних умінь: 1. У класі тихо. Усі працюють. Лише одна учениця закрила зошит, поклала ручку й дивиться у вікно. Відреагуйте на цю ситуацію... 2. Вчителька доручає двом учням прибрати в класі. Вони відмовляються. Спроектуйте ваші дії і програйте цю ситуацію.

Залучення студентів до рольових ситуацій і різних вправ, виконуючи які вони змушені творити, вимагає дотримання таких умов:

- педагогічна правдоподібність ситуацій, які використовуються в запропонованих завданнях;
- доброзичлива, розкута атмосфера, що сприяє розкріпаченню учасників, появі прагнення спробувати свої сили, проявити себе;
- необхідність педагогічно цінного й доцільного експромту з боку студентів у кожній конкретній ситуації;
- перехід від жорсткого контролю з боку викладача, раніше спланованої поведінки до повної свободи дій учасників;
- залучення всіх без винятку студентів до активної діяльності [4].

Викладач обов'язково аналізував виконання кожного завдання, зазначав моменти, у яких учасник відійшов від наміченого плану, озвучував результати вияву комунікації під час виконання тих чи інших завдань та її продуктивність.

Студенти, що не брали участі в розв'язанні ситуації на занятті, ставали судьями й оцінювали

дії учасників, ефективність вибраного рішення, відповідність досягнутого результату завданням навчально-виховного процесу в школі.

Як ми зазначили вище, одним з органічних складників технологічного забезпечення дисципліни є педагогічний тренінг, зокрема й емоційний. Під педагогічним тренінгом ми розуміємо систему вправ, спрямовану на опанування основ педагогічної професії. Передусім, це вправи, що націлені на практичне оволодіння елементами педагогічної взаємодії та комунікації, та вправи на оволодіння всією системою в певній педагогічній ситуації [5, с. 69].

Емоційний тренінг спрямований на розвиток адекватних педагогічній діяльності емоцій і почуттів, умінь проникати у внутрішній світ учнів, розуміти й стимулювати його, керувати власним настроєм. Для цього студентам були запропоновані завдання типу:

1) відшукати в собі почуття, яких ви не відчуваєте зараз: радість, гнів, горе, відчай, байдужість, обурення тощо, і в педагогічно доцільній формі висловити ці почуття в різних ситуаціях;

2) вимовити запропоновані фрази з різними відтінками, залежно від педагогічної ситуації (типу «Добрий день!», «Будь ласка», «Ні», «Так», «Хто відсутній?», «Підійди до мене» та ін.).

Крім програвання педагогічних ситуацій, виконання вправ, конкурсів, тренінгів, що розвивають комунікативні вміння й навички, у методику підготовки студентів була введена дидактична гра. Мета таких ігор – оволодіти методикою аналізу й самоаналізу педагогічної взаємодії. При цьому використовувались індивідуальні, парні, групові та колективні форми роботи. У нашому дослідженні була використана гра «Інтерв'ю», коли учасники виконували ролі директора, батьків, класовода, учня та ін. Студенти добирали питання для інтерв'ю. Члени групи самостійно вирішували, які питання й чому слід поставити. Ця гра потребує не лише мобілізації вольових зусиль, свідомості, підсвідомості, уваги, творчої уяви, а й умінь перекваліфікуватись у того, чия роль була запропонована.

Однією з вправ, що забезпечує формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, є багатофункціональні педагогічні ігри. За визначенням І. Богданової, «ділові ігри з педагогіки – це наближена до дійсності форма імітаційного моделювання педагогічних ситуацій, спрямована на вироблення різних умінь майбутніх учителів, їх педагогічної спостережливості, мислення, уяви, швидкої та точної реакції на поведінку учня» [6, с. 22]. Однією з особливостей ділових ігор є їх

динамічність; у них студент «бере на себе роль», займає позицію вчителя, молодших школярів, батьків учнів, колег-учителів, адміністрації школи, громадськості. Для формування комунікативної компетентності ми запозичили такі багатофункціональні ділові ігри, як «Сучасний урок у початкових класах», «Особистісно-орієнтовані технології навчання й виховання молодших школярів», «Системи оцінювання знань, умінь і навичок учнів початкових класів», «Педагогічна рада», «Конфлікти між суб'єктами навчально-виховного процесу», «Засідання методичного об'єднання вчителів», «Робота педагога з сім'ями, що потрапили у скрутне становище», «Взаємодія вчителя з адміністрацією, громадськістю», «Діти з обмеженими можливостями» та ін. [6]. У процесі експерименту ми також використовували розроблені І. Богдановою [6] імітаційно-моделювальні навчальні ігри з педагогіки з урахуванням рівнів інтелектуальної активності: «Шкільна науково-практична конференція», «Вибори директора», «Прес-конференція педагогів-новаторів», «Батьківські збори» та ін.

Використання ігрових методів у процесі навчання студентів зумовлено тим, що вони, як доводить дослідження, сприяють оволодінню системою знань і вмінь, що характеризують сформованість комунікативної компетентності, умінням аналізу й оцінки своїх досягнень, удосконаленню мотиваційної та емоційної основ становлення готовності до професійної педагогічної діяльності. Дидактичні ігри – це імітація професійної діяльності вчителя в ситуаціях, що моделюють навчально-виховний процес початкової школи. Можна твердити, що використання ігрових технологій дає змогу змінити позицію студента з простого споживача інформації, який пасивно сприймає матеріал, на активного учасника, що використовує весь свій теоретичний багаж для виконання конкретних практичних завдань.

Отже, використання методів навчання, що вимагають активних дій студентів у процесі формування комунікативної компетентності, сприяють оволодінню знаннями й умінями, на яких базується підготовка.

На тренувально-виконавчому етапі практикувалось ознайомлення студентів з елементами педагогічної діяльності в процесі викладання дисципліни «Основи педагогічної майстерності». Під час вивчення таких тем, як «Взаємозв'язок шкільної та театральної педагогіки», «Майстерність педагогічного спілкування», «Педагогічна дія в спілкуванні», «Педагогічні ситуації та конфлікти», «Майстерність вчителя на уроці», студенти продовжували засвоювати сутність понять

«компетентність і компетенція», «комунікативна компетентність». На лекційних і практичних заняттях наводились приклади розв'язання педагогічних ситуацій, що виникають у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти.

Студентам спеціальності «Початкова освіта» пропонували намалювати словесний портрет ідеального вчителя. У дослідженні О. Демченко [3, с. 57] такий вид діяльності названо проектними портретами-асоціаціями. Обов'язковим було порівняння й обговорення, виділення найбільш типового в поведінці. Проектні портрети-асоціації («Мій професійний ідеал у двох вимірах: минулому й сьогодні», «Портрет ідеального вчителя») передбачають створення асоціативних образів ідеального вчителя, власного ідеалу в графічній чи вербальній формі. Метою їх використання є формування власного ідеалу вчителя-імпровізатора, який стане взірцем для професійного самозростання. Також студентам пропонували самостійні завдання, виконання яких сприяло формуванню ідеального образу педагога початкової ланки освіти, проектуванню й моделюванню стилю власної педагогічної діяльності, розвитку необхідних професійно-педагогічних якостей, здібностей.

У програмі підготовки студентів початкових класів до педагогічної діяльності особливу роль відіграє виробнича педагогічна практика. З урахуванням методичних рекомендацій до педагогічної практики студентів Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти, укладених викладачами кафедри початкової освіти під керівництвом доцента Дубяги Світлани Миколаївни, були розроблені й доповнені методичні вказівки та завдання до всіх видів виробничих практик для студентів спеціальності «Початкова освіта». Студентам, що йдуть на практику, на установчій конференції необхідно отримати спеціальні завдання. Наведемо приклад завдання на навчально-виховну педагогічну практику студентів 4-го курсу (ступінь «бакалавр»):

1. Розробити домашні заготовки до 2-3 уроків, що проводяться під час педагогічної практики.

Порядок виконання завдання:

– досконало вивчити програму для певного класу з тих предметів, за якими обов'язково проводитимуться залікові уроки під час педпрактики;

– проаналізувати матеріал підручника та посібників, якими будете користуватись, готуючись до залікового уроку, і знайти місце, де завдання й педагогічні ситуації, створені вчителем завчасно, будуть доцільними й цінними;

– виділити в ході уроку моменти для найбільш доцільного та ефективного використання експромту; придумати педагогічні «засідки» для органічного початку експромту; «прокрутити» всі варіанти його перебігу, способи плавного переходу до наступних частин уроку;

– скласти в робочому зошиті плани-конспекти 2-3-х уроків з детальним описом можливих (у ході уроку) експромтів.

Такі завдання для педагогічної практики заслуговують на розгляд і подальше впровадження їх в освітньо-виховний процес підготовки студентів у ЗВО. Результати виконання практичних завдань з педагогічної практики студентам необхідно оформлювати у вигляді звітів і оприлюднювати їх на звітних конференціях.

Виробнича педагогічна практика студентів 4-го курсу Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти (спеціальність «Початкова освіта») є основним складником етапу, під час якого відбувалось шліфування окремих компонентів комунікативної компетентності та поєднання їх у систему.

Висновки. Отже, розкрито моделювання образу ідеального вчителя з погляду сформованості комунікативної компетентності. Доведено, що ефективний процес формування комунікативної компетентності ідеального вчителя можливий лише за умови гармонійної єдності всіх її складників. І, незважаючи на те, що ідеал досить важко втілювати в реальному житті, це вкрай необхідно, оскільки педагоги мають справу з дітьми, з їхніми чутливими серцями.

Список використаних джерел

1. Авво Б. В. Методология компетентностного подхода в высшем образовании [Электронный ресурс] / Борис Вольдемарович Авво. – URL: <http://www.emissia.org/offline/2005/978htm>.
2. Вторнікова Ю. С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Юлія Сергіївна Вторнікова. – Одеса, 2013. – 322 с.
3. Демченко О. П. Формування в майбутніх учителів початкових класів професійного ідеалу в контексті

References

1. Avvo, B. V. *Methodology of te competence approach at higher education*. Retrieved from: <http://www.emissia.org/offline/2005/978htm>. [in Russian]
2. Vtornikova, Yu. S. (2013). *Formation of the professional-communicative competence of future primary school teachers in the process of subject studies: author's thesis*. Odesa. [in Ukrainian]
3. Demchenko, O. P. (2007). Formation of a professional ideal in future primary school teachers in teh context of person-oriented creative activity. *Visnyk Cherkas'koho*

- особистісно-зорієнтованої творчої діяльності / О. П. Демченко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. — Випуск 101. — Черкаси, 2007. — 172 с.
4. Дубяга С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Світлана Миколаївна Дубяга / НПУ ім. М. П. Драгоманова. — К., 2008. — 207 с.
  5. Дубяга С. М. Технологія формування компетенції творчості у майбутніх учителів початкових класів / Дубяга С. М., Шевченко Ю. М., Гузь В. В. // Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін. — Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. — Вип. 5. — Ч. 2. — С. 108–115.
  6. Збірник імітаційно-модельючих навчальних ігор з педагогіки з урахуванням рівнів інтелектуальної активності / Укл. І. М. Богданова, Н. І. Дідусь. — Одеса, 1993. — 87 с.
  7. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Ірина Вікторівна Когут. — Полтава, 2015. — 250 с.
  8. Коваль Л. В. Технологічні карти у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи / Л. В. Коваль // Початкова школа. — 2005. — № 5. — С. 37–42.
  9. Олексенко Р. І. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості / Р. І. Олексенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2015. — Вип. 62. — С. 65–73.
- universytetu. Series: Pedagogical sciences. Issue 101. [in Ukrainian]*
4. Dubiaha, S. M. (2008). *Preparation of future primary school teachers to the pedagogical improvisation: author's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]
  5. Dubiaha, S. M., Shevchenko, Yu. M., Huz', V. V. (2012). *Technology of forming the competence of creativity in future primary school teachers: coll. of research works*. Uman': PP Zhovtyi O. O. Issue. 5. Part 2. 108–115. [in Ukrainian]
  6. Bohdanova, I.M., Didus', N.I., compilers (1993). *Collection of imitation-modelling learning games on pedagogy considering the levels of the intelligence activity*. Odesa. [in Ukrainian]
  7. Kohut, I. V. (2015). *Formation of the professional-pedagogical competence of the future teacher: author's thesis*. Poltava. [in Ukrainian]
  8. Koval', L. V. (2005). Technological maps in the professional training of the future primary school teacher. *Pochatkova shkola*, 5, 37–42. [in Ukrainian]
  9. Oleksenko, R. I. (2015). Influence of communications on the personal value orientations. *Humanitarnyi visnyk Zaporiz'koi derzhavnii inzhenernoi akademii*. Issue 62, 65–73. [in Ukrainian]

Рецензент: Фунтікова О.О., д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Дубяга Світлана Миколаївна
svetlana_107@ukr.net
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2372

*Матеріал надійшов до редакції 05. 11. 2017 р..
Прийнято до друку 05. 12. 2017 р.*

Information about the author:

Dubiaha Svitlana Mykolaivna
svetlana_107@ukr.net
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2372

*Received at the editorial office 05. 11. 2017
Accepted for publishing 05. 12. 2017*